

การสื่อสารเพื่อการพัฒนา กับการพัฒนาชนบทไทย

- » รองศาสตราจารย์ ดร.กุลิสรา กฤตวรกาญจน์
- » รองศาสตราจารย์ประจำแขนงวิชาหนังสือพิมพ์
และสื่อสิ่งพิมพ์
- » คณะการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทนำ

เมื่อพูดถึงเรื่องการพัฒนาของไทย เเท่าที่ผ่านมามองกันได้หลากหลายมุม กระทั่งมีวิวาทะที่เกี่ยวกับการพัฒนามากมาย และยังได้กล่าวถึงการพัฒนาที่ต้องใช้สื่อด้วยแล้ว ก็ยังมีการพูดถึงกันไปต่าง ๆ นานาโดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน ที่การตลาดอยู่เหนือการเมือง และเห็นทุกอย่างในประเทศไทยด้วยแล้ว ยิ่งพูดกันไปใหญ่ว่า “สื่อ” จะช่วยพัฒนาประเทศไทย โดยพยายามมุ่งไปที่ “ชนบท” กันอย่างแท้จริง จะไปได้จริงหรือ..

แต่ถ้ามองการพัฒนา ที่ไทยได้แนวคิดและวิธีการจัดการจากประเทศตะวันตกแล้ว เห็นได้ชัดเจนว่า “การพัฒนา” ของไทยนั้น เน้นการพัฒนา “ชนบท” ให้เป็น “เมือง” ไม่ว่าจะจากแนวคิดแบบ Modernization Paradigm แนวคิด Diffusion of Innovation หรือที่เห็นได้ชัดเจนนึงคือแนวคิดแบบ Economic Growth

เมื่อพิจารณานิยามของคำว่า “ชนบท” ทำให้มองเห็นอย่างง่าย ๆ ว่า เวลาเรามองชนบทจะมีตัวชี้วัดที่ค่อนข้างชัดเจน 2 ประการ คือ

1. ความหนาแน่นของประชากร พื้นที่ที่มีคนอยู่ไม่หนาแน่นเหมือนกับเมืองคือชนบท

2. ระยะทาง ชนบทคือพื้นที่ที่อยู่ไกลความเป็นเมือง หรือไกลจากศูนย์กลางการบริหาร

ด้วยเหตุนี้เมื่อพูดถึงคำว่า “พัฒนา” ของไทยจึงมุ่งไปที่การปรับ หรือเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ดีขึ้น หรือเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพเดิมที่เป็นอยู่ เวลาที่พูดถึงการพัฒนาชนบทจึงมุ่งไปที่การทำให้ชนบทดีขึ้น แล้วจะวัดได้จากอะไร ก็แน่นอนว่าต้องนำไปวัดกับความเป็น “เมือง” และสิ่งที่ชนบทยังต่างไปจากเมืองอย่างเห็นได้ชัดคือความเจริญ ดังนั้นชนบทจึงต้องการการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเจริญ ซึ่งความเจริญ แม้แต่ชาวชนบทเองก็ยังคงเข้าใจเช่นนั้น ความเจริญในความหมายของชาวชนบท คือการที่ชนบทยังขาดแคลนปัจจัยพื้นฐาน ทางด้านกายภาพและสังคม ความคิดดังกล่าวจึงตีความได้ต่อไปอีกว่า การทำให้ชนบทเจริญขึ้น ก็หมายถึงการทำให้ชนบทมีสภาพใกล้เคียงกับความเป็นเมืองมากขึ้น มีความเป็นอยู่ที่สุขสบายจากเครื่องใช้ทันสมัยรอบตัวนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ทิศทางการพัฒนาของไทยภายใต้แผนพัฒนา ฯ จึงมุ่งไปที่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เพื่อเร่งให้รายได้ประชาชาติ (Gross National Product) หรือที่มักเรียกกันว่า “จี.เอ็น.พี.” เพิ่มขึ้นตาม ดรรชนีชี้วัดความเจริญในประเทศต่าง ๆ ตามวิธีการคิดขององค์การสหประชาชาติ ดังนั้นตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเกิดขึ้นในประเทศไทย รัฐบาลจึงคิดไปในทำนองที่จะเร่งอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชาติเป็นหลัก เพื่อเร่งให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมของชาติสูงขึ้นแต่อย่างเดียว โดยตั้งสมมติฐานว่า เมื่อเศรษฐกิจโดยรวมเติบโตแล้ว คนไทยก็จะค่อย ๆ ได้รับส่วนแบ่งจากการพัฒนานี้ไปเอง

ดังนั้นแนวทางในการพัฒนาของไทยตั้งแต่สหประชาชาติ เข้ามาชี้ให้คนไทยเห็นว่าประเทศยังเป็นประเทศด้อยพัฒนา ก็คือ ความพยายามที่จะให้คนไทยมีรายได้สูงขึ้น ด้วยการพัฒนามาตรกรอบคิดของแนวทางเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้วยการเพิ่ม GNP ซึ่งการจะ เพิ่ม GNP ได้ต้อง

ทำให้ภาคเศรษฐกิจแบบชุมชนที่ไม่เป็นทางการที่อยู่นอกระบบตลาดต้องเข้าไปสู่ระบบเศรษฐกิจในระบบตลาด หรือระบบที่ใช้เงินมากขึ้น ตามทฤษฎีการค้าเสรีของโลกที่กล่าวว่า ถ้าแต่ละประเทศเลือกผลิตเฉพาะสิ่งที่ตนถนัดและได้เปรียบ เพื่อส่งออกขายประเทศอื่น ก็จะทำให้เศรษฐกิจโลกเกิดประสิทธิภาพสูงสุด การค้าระหว่างประเทศก็จะเจริญเติบโต ผู้บริโภคก็จะได้ประโยชน์

สิ่งที่เรามองเราจากภายนอก และจากภายในที่เราเป็น สอดคล้องกันหรือไม่

ที่กล่าวข้างต้นเป็นเพียงเกริ่นให้เห็นภาพในระดับหนึ่ง ซึ่งแนวทางการพัฒนาข้างต้น หากพิจารณากันถึงความเป็นตัวตนของเราคนไทยแล้ว จะเห็นได้ชัดเจนจากงานของท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อาจารย์สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และท่านอื่น ๆ ที่ได้พยายามสะท้อนให้เราเห็นว่ามันไปด้วยกันคืออยู่หรือไม่ ระหว่างการพัฒนาของประเทศไทย กับสภาพสังคมไทย ซึ่งในที่นี้จะขอยกแนวคิดของท่านอาจารย์ทั้งสองมาพอสังเขป

อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของหมู่บ้านไทย และได้สรุปลักษณะของวัฒนธรรมหมู่บ้านไทยไว้ว่า

“หมู่บ้านไทยเกิดจากวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นระบบการคิด ระบบคุณค่า และอุดมการณ์ที่ชุมชนตั้งไว้ แล้วกลั่นกรองสืบทอดต่อเนื่องกันมา อย่างไรก็ตามหมู่บ้านไทยทั้งหมด (ทั้งประเทศ) เป็นสังคม ที่เพิ่งจะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมทุนนิยมอย่างเชื่องช้าไม่ถึงร้อยปีมานี้ ยกเว้นดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับทุนนิยมใกล้ชิด และยาวนานกว่า...”

ความเป็นสังคมกสิกรรมมีลักษณะการจัดตั้งทางสังคมของหมู่บ้านดังนี้

1. ให้ความสำคัญต่อความยั่งยืนของสังคมส่วนรวมมากกว่าประโยชน์สูงสุดของผลผลิตต่อหน่วย
2. ให้ความสำคัญต่อผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน
3. ให้ความสำคัญแก่การสืบสายเลือด สถาบันครอบครัว เครือญาติ และชุมชนขนาดเล็ก จากลักษณะในข้อนี้ทำให้คนไทยถือเอาความสัมพันธ์ทางสายเลือด คือความเป็นพี่น้อง การมีน้ำใจเกื้อกูล และประสานผลประโยชน์เพื่อความอยู่รอดร่วมกันของหมู่บ้าน

ในยุคใหม่นี้แม้ว่าหมู่บ้านเริ่มมีความสัมพันธ์กับทุนนิยม แต่กล่าวได้ว่าหมู่บ้านไม่เคยเปลี่ยนผ่านจากสังคมกสิกรรม เข้าสู่สังคมระบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นลัทธิเอกราช และเน้นความแตกต่างและสิทธิประโยชน์ส่วนบุคคลอย่างแท้จริง ระบบทุนไม่เคยเข้าไปปฏิวัติสถาปนาวิถีการผลิต และรากฐานวิถีคิด แบบปัจเจกชนลงในหมู่บ้านอย่างจริงจัง และโดยที่ระบบการผลิตพื้นฐานของหมู่บ้านคือ ระบบกสิกรรม อิทธิพลของทุนการค้า

ย่อมไม่สามารถเบียดขับวัฒนธรรมของสังคมกรรมที่มีอยู่ก่อน แล้วสถาปนาวัฒนธรรมแบบทุนนิยมทั้งชุด หมู่บ้านภาคกลางบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ และหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ชิดซึ่งบางส่วนกลายมาเป็นชุมทางการค้า เป็นตัวอย่างของหมู่บ้านส่วนหัวที่มีการเปลี่ยนแปลง ระบบการถือครองที่ดิน วิธีการจัดการผลิต การแลกเปลี่ยน ที่สัมพันธ์กับการค้าอย่างใกล้ชิด และได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยมสูงกว่าพื้นที่อื่นๆ แต่กระนั้นก็ไม่อาจนำเอาลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปในหมู่บ้านส่วนหัวนี้มาเป็นลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านไทย

สะพานที่จะเชื่อมระบบทุนนิยมเข้ากับหมู่บ้านอย่างจริงจังก็คือ การเชื่อมหมู่บ้านเข้ากับระบบการค้า คือถนน ทางรถไฟ และไฟฟ้าเป็นสำคัญ ซึ่งมีบทบาทเป็นทางไหลบ่าของอำนาจทุนในการเปลี่ยนระบบการถือครองที่ดิน ระบบการซื้อขาย และสุดท้ายคือการเปลี่ยนระบบคุณค่า ทว่าโครงสร้างพื้นฐานทั้งสามระบบนี้เพิ่งจะถูกขยายไปอย่างกว้างขวางก็เมื่อประมาณ 30 ปีมานี้เอง ภายหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่หนึ่ง และก็มีหมู่บ้านที่อยู่ในเงื่อนไขที่จะได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างพื้นฐานเช่นนี้ก็จำนวนหนึ่งเท่านั้น นี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่อธิบายว่าเหตุใดแม้เวลาล่วงพ้นมาจากการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงเกือบ 150 ปีแล้ว สังคมในหมู่บ้านไทยก็ยังคงมีระบบกรรมเป็นระบบหลักอยู่

ในฐานะที่หมู่บ้านผูกพันกับระบบกรรมในชุมชนของตนเป็นหลัก อำนาจรัฐอำนาจของระบบทุน และวัฒนธรรมตะวันตกนั้นเป็นสิ่งที่มาจากนอกหมู่บ้าน รากฐานระบบวิธีคิดของหมู่บ้าน จึงมีความผูกพันแน่นแฟ้นกับสภาพแวดล้อม วิธีการผลิต และประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านมากกว่าที่จะผูกพันกับอำนาจภายนอก ชาวนามีความผูกพันกับธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ที่กำหนดให้เกิด ความอุดมสมบูรณ์ หรือความแห้งแล้ง ความขาดแคลนกำหนดแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย และความรู้สึกปลอดภัย ความหว่นวิตกในศิลปะ ภาษา บทเพลง บทกวี บทสวดของหมู่บ้าน เป็นรากฐาน และยังคงมีอิทธิพลต่อท่วงทำนองของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น การเรียนรู้ระเบียบกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ทำให้ชาวนาจัดระบบวิธีคิดของตนเองให้สอดคล้อง และรับใช้การดำรงอยู่ของตนเอง

ประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านและของชุมชน ในฐานะที่เคยเป็นหมู่บ้าน และเป็นเมืองอิสระ หรือเคยเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐศูนย์กลาง หรือบ้างก็เป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นมาในชั่วอายุคนที่ชาวนายยังสามารถนับเวลาย้อนความทรงจำและความ

เข้าใจกลับไปได้ ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกผูกพัน และภาคภูมิใจในความเป็นผู้บุกเบิกผู้ก่อตั้ง และตระหนักในอำนาจ หรือสิทธิแห่งความเป็นเจ้าของเหนือเขตแดนของตนเอง คำว่า “เป็นคนบ้านไหน” หรือ “เป็นคนทุ่งไหน” ผูกพันอยู่ในจิตใจของพวกเขา เพราะเขารู้สึกว่าบรรพบุรุษเป็นผู้สร้าง ร่วมกันต่อสู้ป้องกัน และพวกเขาเป็นเจ้าของมัน อย่างแท้จริง ศาล หออนุสาวรีย์ต่างๆ ที่บอกเล่าเรื่องราวของหมู่บ้านของชุมชน ถูกสร้างขึ้นมาในหมู่บ้านเพื่อเป็นพยานการมีอยู่ของเหตุการณ์ ประเพณีของพิธีกรรมซึ่งกระทำในสถานที่เหล่านี้ ก็ยังย้ำ การเคย และยังคงมีอยู่ของเหตุการณ์นั้นๆ ด้วยเหตุนี้ประวัติศาสตร์ของอาณาจักร เป็นเสมือนสิ่งที่เพิ่มเข้าในการรับรู้ของหมู่บ้าน ขณะที่ของเดิมมีอยู่ก่อนแล้วซึ่งเป็นจริงเป็นจัง และเป็นรูปธรรมยิ่งกว่า

อาจารย์ฉัตรทิพย์เห็นว่าประมาณ 20 ปี มาแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงในอัตราที่รวดเร็วยิ่งในสังคมไทย ทำให้เกิดปัญหาว่าที่ดินทำกินกำลังลดลง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ใกล้เมือง ฐานทางด้านทรัพยากรของชุมชน หมู่บ้านเริ่มสั่นคลอน ชาวนาไร้ที่ดินเพิ่มขึ้น ชาวนาทั้งชาย หญิงและเด็ก ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน ภายใน ชุมชนเองก็เริ่มเกิดการแบ่งแยกชนชั้น ซึ่งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งกันเอง จนเกิดเป็นความหวงใยในระดับประเทศว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกำลังทำลายชุมชนหมู่บ้าน ทำลายชาวบ้าน ทำลายวัฒนธรรมของชาวไทย อย่างไรก็ตามนักพัฒนาเอกชน รวมทั้งปัญญาชนท้องถิ่นจำนวน มากได้ค้นพบว่า แม้เศรษฐกิจหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปอยู่ภายใต้กระแสหลักของระบบทุนนิยมแต่วิญญูณของหมู่บ้านยังคงดำรงอยู่ และยังเป็นอิสระอยู่ พวกเขามีข้อสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการเมืองภายนอกของไทยแม้จะดูยิ่งใหญ่ แต่ตราบเท่าจนถึงวันนี้ ไม่ได้มีพลังพอที่จะเปลี่ยนวิญญูณของชุมชน และของหมู่บ้าน งานวิจัยของอาจารย์ฉัตรทิพย์ จึงยังยืนยันสรุปเหมือนกันกับนักพัฒนาเอกชน และปัญญาชนแห่งท้องถิ่น ว่าจิตวิญญาณและอุดมการณ์ของชนชาติไทยยังดำรงอยู่ซึ่งถือเป็นลักษณะพิเศษของสังคมไทย

ส่วนอาจารย์สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2529:128-130) ได้อธิบายถึงสภาพทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทยไว้ว่า สังคมชนบทไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม (Agrarian society) เพราะประชาชน หรือแรงงานส่วนใหญ่ของสังคมชนบทเกี่ยวข้องอยู่กับเกษตรกรรม มีการทำนา ทำไร่ ทำสวน ทำประมง ทำของจากป่า หรือหาของป่า และเลี้ยงสัตว์ มีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด ขนบธรรมเนียมประเพณี และ

การดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับการเกษตรเศรษฐกิจ แบบเกษตรกรรมเป็นเศรษฐกิจ แบบทำเพื่อกิน และใช้เอง หรือเพื่อยังชีพ (Subsistence economy) มากกว่าที่จะเป็นเศรษฐกิจแบบทำเพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยน (Market economy) แต่เนื่องจากสังคมไทยโดยรวมได้มีการเปลี่ยนแปลงไป อย่างรวดเร็วในระยะที่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้สังคมชนบทมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ทำให้เป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้ามากขึ้น เศรษฐกิจชนบทจึงกำลังแปดงรูปอยู่ทุกขณะ

เศรษฐกิจในสังคมชนบททั่วไปมีลักษณะเด่นที่ไม่มีการจำแนกแจกแจงทางโครงสร้างมากเหมือนเศรษฐกิจในเมือง คนส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรม และไม่มีการแบ่งแยกอาชีพทางเกษตรกรรมเป็นอาชีพย่อยออกไปมากแต่อย่างใด มีการทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ประมง แต่กระนั้นก็ดี แต่ละภาคยังมีลักษณะของตนอยู่บ้างคือ **ภาคกลาง** อาชีพหลักคือทำนา ทำไร่อ้อย ไร่มัน สับปะรด อาชีพรับจ้างทำไร่ นา สวน **ภาคเหนือ** อาชีพหลักคือทำป่าไม้ ปลูกพืชไร่ **ภาคใต้** จะปลูกยางพารา ไร่ผลไม้ ประมง และเหมืองแร่

เมื่อพิจารณาแนวคิดของอาจารย์ฉัตรทิพย์ และอาจารย์สัญญา ผนวกกับแนวคิดของ Toffler ที่แบ่งประวัติศาสตร์การพัฒนาของโลกออกเป็น 3 ยุค ทำให้มองได้ว่าประเทศไทยได้เปลี่ยนผ่านยุคที่หนึ่งสู่ยุคที่สอง ยุคอุตสาหกรรม แล้วในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาส่วนในระดับโลกก็เริ่มมาตั้งแต่ทศวรรษ 1950 สังคมโลกได้เริ่มรู้จักกับแนวคิดเรื่อง “การพัฒนาสังคม” จากบทสรุปทางประวัติศาสตร์บางประการเช่นการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป และอเมริกา การฟื้นฟูประเทศที่ได้รับความเสียหายจากสงคราม รวมไปถึงการปลดแอกจากการเป็นอาณานิคมของประเทศในโลกที่สามต่างๆ แนวคิดการพัฒนาในยุคแรกและถูกใช้อย่างแพร่หลายคือ “การทำให้สังคมทันสมัย” (Modernization Theory) เป็นแนวคิดที่เน้นเรื่องการพัฒนาประเทศโลกที่สามให้มีความทันสมัยแบบตะวันตกในเรื่องวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง และมองว่าปัญหาการด้อยพัฒนาเกิดจากการขาดข่าวสาร และความไม่ยุติธรรมของอำนาจ

และก่ตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้เองที่สหรัฐอเมริกาได้สร้างนโยบายและหลักการ การสื่อสารเพื่อการพัฒนา ขึ้นมาท่ามกลางบริบทการต่อสู้อย่างเข้มข้นของอุดมการณ์สงครามเย็น ระหว่างค่ายเสรีนิยม และค่ายสังคมนิยมในช่วงปี 1950 – 1970 ซึ่ง Herbert Schiller (อ้างถึงในอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ 2544 – ผู้แปล) วิพากษ์วิจารณ์

ว่าเป็นระบบการสื่อสารและระบบเศรษฐกิจการเมืองของสหรัฐที่มีลักษณะเป็นระบบจักรวรรดินิยมใหม่ ที่ต้องการครอบงำโลกทั้งโลก โดยอาศัยร่มเงาของอุดมการณ์เสรีนิยม ทั้ง ๆ ที่เนื้อแท้ของมันเป็นคือระบบผูกขาดโดยทุนข้ามชาติขนาดใหญ่ โดยมีรัฐบาลอเมริกันหนุนหลังอยู่

การวางนโยบายด้านการสื่อสารของสหรัฐอเมริกาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตั้งแต่ปี 1945 มีแนวคิด ประสงค์ 3 ประการคือ

1. มุ่งขยายตลาดสินค้าสื่อของสหรัฐ อันหมายถึงตลาดด้านสารสนเทศธุรกิจ และฐานข้อมูลที่รวบรวมขึ้นโดยองค์กรและบริษัทอเมริกัน
2. มุ่งใช้เครื่องมือด้านการสื่อสารและสารสนเทศ ควบคู่ไปกับเครื่องมืออื่นๆ (ด้านการเมือง ทหาร และการค้า) ในการควบคุมกลุ่มประเทศละตินอเมริกา อัฟริกา และเอเชีย ให้อยู่ในตลาดเสรีของโลกให้ได้
3. มุ่งบ่อนทำลายกลุ่มประเทศสังคมนิยม เพื่อโอบล้อม และขจัดอุดมการณ์ และระบบสังคมนิยมออกไปจากระบบเศรษฐกิจการเมืองโลก

จากความคิดเช่นนี้เอง อเมริกาจึงเร่งพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศใหม่ๆ ของรัฐบาลและบริษัทข้ามชาติอเมริกัน เพื่อขยายตลาดการค้าและอุดมการณ์เสรีนิยม และสื่อมวลชนจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อ ในการหว่านล้อมให้ชาวอเมริกันและสังคมโลก เชื่อว่าเทคโนโลยีสารสนเทศ และสังคมข่าวสารข้อมูล คือทางออกของวิกฤตทั้งปวง

ตั้งแต่ทศวรรษ 1950 สังคมโลกได้เริ่มรู้จักกับแนวคิดเรื่อง “การพัฒนาสังคม” จากบทสรุปทางประวัติศาสตร์บางประการ เช่นการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป และอเมริกา การฟื้นฟูประเทศที่ได้รับความเสียหายจากสงคราม รวมไปถึงการปลดแอกจากการเป็นอาณานิคมของประเทศในโลกที่สามต่างๆ แนวคิดการพัฒนาในยุคแรกและถูกใช้อย่างแพร่หลายคือ “การทำให้สังคมทันสมัย” (Modernization Theory) เป็นแนวคิดที่เน้นเรื่องการพัฒนาประเทศโลกที่สามให้มีความทันสมัยแบบตะวันตกในเรื่องวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง และมองว่าปัญหาการด้อยพัฒนาเกิดจากการขาดข่าวสาร และความไม่ยุติธรรมของอำนาจ

ดังนั้นการพัฒนาในช่วงเวลานี้ จึงเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้วยการให้ข่าวสาร ตามแนวคิดตะวันตกที่ทำหน้าที่เป็นกระจกเงาส่องสะท้อน ความด้อยพัฒนาของทุกประเทศ แต่หากประเทศไหนอยากได้ผลลัพธ์ของการเป็นประเทศพัฒนา ต้องดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาเช่นนี้ การสื่อสารจึงเข้ามามีบทบาทเป็นทั้งตัวบ่งชี้ความทันสมัยของสังคม และเป็นเครื่องมือในการพัฒนา (tool of social change) ถือเป็นยุคที่สื่อมวลชนมีบทบาทและมีอิทธิพลอย่างมากต่อผู้รับสาร ด้วยสื่อมวลชนสามารถทำให้สาธารณชนมีความเห็นดังที่ผู้ทำการสื่อสารต้องการ และสามารถที่จะให้ผู้รับสารเอนเอียงไปในทางใดทางหนึ่งตามต้องการ ซึ่งความเชื่อเช่นนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากแนวคิดที่มาจากการศึกษาของ Lerner ผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสารและการพัฒนาที่เห็นว่าสื่อมวลชนเป็นเสมือนตัววิทูรณ หรือเครื่องมืออันมหัศจรรย์สำหรับการพัฒนาประเทศด้อยพัฒนาหรือสื่อมวลชนคือ Magic bullet ที่สามารถเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมของคนได้ การไหลของข่าวสารในยุคนี้จึงเป็นการไหลแบบทางเดียว (one-way flow) ภายใต้กระบวนทัศน์ Dominant Paradigm ที่มองว่าสื่อมีอิทธิพลที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมได้

ชนบทไทยภายหลังการพัฒนา

Mahmood Hasan Khan Professor ที่ Simon Fraser University (Burnaby, British Columbia, Canada) เขียนรายงานที่เขาทำเสนอต่อ IMF โดยมีความสนใจในเรื่องความจนของชนบทในประเทศโลกที่สาม เพื่อที่จะพยายามหาคำตอบว่าความจนของชนบทมีการพัฒนาอย่างไร อะไรเป็นสาเหตุของความคงอยู่ของมัน และจะมีมาตรการเฉพาะที่จะกำจัดหรือทำให้มันบรรเทาเบาบางไปได้ได้อย่างไร

Khan ชี้ว่า ประชากรโลกจำนวนหนึ่งในห้า ได้รับความเจ็บปวดจากความยากจน ซึ่งภายใต้ความจนมีถึง 63% เป็นความยากจนในชนบท ซึ่งมีความรุนแรงกว่าความยากจนของคนเมือง โดยเฉพาะคนจนในชนบทมีมากในจีน, บังคลาเทศ และแอฟริกา ซึ่งความยากจนมีทั้งที่เป็นความยากจนถาวร และชั่วคราว แต่ไม่ว่าจะเป็นแบบใด Khan เห็นว่า ความยากจนไม่ได้เป็นแค่สภาพความเป็นอยู่ แต่ภายในตัวของมันเองมีความซับซ้อน และมีหลายมิติที่ยากจะทำความเข้าใจ

ผู้เขียนเห็นว่า ความจนกับการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นของคู่กัน แยกออกจากกันไม่ได้ ดังนั้นเขาเห็นว่า ความยากจนเป็นตัวบั่นทอนการเติบโตทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันการจะลดความยากจนได้ ประเทศนั้น ๆ ต้องมีการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นตัวแปรหลักภายในข้อความของบทความให้ที่มาของความยากจนไว้หลายประการคือ

1. เกิดจากความแตกต่างทางการเมือง ความขัดแย้งทางเชื้อชาติ เพศ ศาสนา หรือชนชั้นทางสังคม
2. นโยบายการจัดการเรื่องสิทธิในการถือครองทรัพย์สิน หรือทรัพยากรของรัฐ ไม่เท่าเทียมกัน และ عدمมีความสมดุลของประชากรกลุ่มต่าง ๆ
3. รัฐบาลหลายประเทศมีการคอร์รัปชั่น โกงกิน
4. อัตราการเกิดของประชากรสูง
5. นโยบายเศรษฐกิจที่ผลักดันคนจนออกจากกระบวนการพัฒนา
6. ระบบการตลาดเสรี ไม่มีความสมบูรณ์ ส่งผลกระทบต่อการครอบครองที่ดิน และน้ำ ที่นำไปสู่การบิดเบือนนโยบายสาธารณะ

ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อประเทศกำลังพัฒนา เป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจระดับชาติ และนานาชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้การมองหรือประเมินความยากจนของ Khan จึงเป็นการประเมินค่อนข้างจะเชิงปริมาณ สามารถวัดเป็นตัวเลข หรือดัชนีความยากจนได้ ซึ่งเป็นการประเมินตามหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ส่วนความคิดเรื่องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาของ Khan ที่เสนอไปพร้อมกัน และดูเหมือนจะขัดแย้งกับการพัฒนาตามแนวเศรษฐศาสตร์ของเขา อาจจะเป็นเพราะการเสนอแนวทางการลดความยากจนในชนบทในประเทศโลกที่สามในช่วงเวลาของกระแสด้านแนวคิดเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมกำลังทวีความรุนแรงมากขึ้น การให้ความสำคัญกับประชาชนที่น่าจะมีส่วนร่วมมากกว่าเดิมในการกำหนดชะตาชีวิตการพัฒนาของเขามากขึ้น ก็อาจมีปัญหามากเกินไปได้ ด้วยประชาชนเคยชินกับความเป็นอยู่ที่มีชนชั้นผู้นำคอยชี้นำ และด้วยความด้อยเรื่องวุฒิภาวะในการใช้ความคิดในการพัฒนาจึงต้องมีการใช้แนวคิดนี้อย่างระมัดระวัง หรือมีการวางรากฐานเรื่องการมีส่วนร่วมให้มั่นคง จนประชาชนมีความเข้าใจอย่างแท้จริงการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมอาจประสบความสำเร็จได้

หากจะนำความคิดของนักคิดตามแนวทฤษฎีขัดแย้งมาใช้โดยเฉพาะแนวคิดของลุดวิก ฟอยเออร์บัค (Ludwig Feuerbach) มาพิจารณาก็จะสามารถสะท้อนความ

น่าสนใจของแนวคิดของ Khan ได้กล่าวคือ ฟอยเออร์บัค เห็นว่าความขัดแย้งในโลกมนุษย์ใบนี้ เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโลกมนุษย์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง โดยในโลกมนุษย์นั้นเต็มไปด้วยวัตถุ มนุษย์แต่ละคนมีความเห็นแก่ตัว พยายามครอบครองวัตถุต่าง ๆ ไว้ให้มากที่สุด จึงทำให้มนุษย์ไม่ได้รับวัตถุมากเท่าที่ควร ความขัดแย้งทางวัตถุจึงนำไปสู่ความขัดแย้งของมนุษย์ในสังคม หากต้องการจะยุติความขัดแย้งดังกล่าว ก็ทำได้ด้วยการทำสังคมให้เป็นมนุษย์แห่งชุมชน (commu - mist) คือสังคม หรือชุมชนที่ไม่มีการเห็นแก่ตัว มีการแบ่งปันวัตถุใช้ร่วมกัน การมองสังคมของฟอยเออร์บัค ก็เหมือน**มาร์กซ์ (Marx)** ที่มองเห็นว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวจะเป็นเหตุให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลง

หากมองอย่างเป็นกลางแล้วการพัฒนาแนวเศรษฐกิจทุนนิยมก็มีส่วนดี เพียงแต่ว่าภายใต้การพัฒนาตามแนวตะวันตกได้แฝงไว้ซึ่งอำนาจที่จะครอบครอง มีอำนาจเหนือประเทศที่ด้อยกว่า ขณะเดียวกันก็พยายามปกป้องพรรคพวก หรือคนของประเทศตน ตัวอย่างของการก่อการร้ายในประเทศอเมริกา เป็นตัวสะท้อนความล้มเหลวของการพัฒนาแนวทุนนิยมเสรีได้อย่างดี กล่าวคืออเมริกาพยายามยึดเย็ดความก้าวหน้าทางวัตถุทุกอย่าง และทุกวิถีทางให้กับประเทศทั่วโลก จนถึงขีดที่หลายประเทศมองเห็นความเห็นแก่ตัวของสหรัฐที่ทำได้กับทุกประเทศเช่นกัน โดยเฉพาะการจะทำอะไรเพื่อปกป้องธุรกิจหรือกิจการของคนของตน ก็จะมีเหตุผลที่สวดยามเสมอที่จะดำเนินการ เช่นหากอยากได้สินค้าของประเทศที่มีทรัพยากรที่ยังอุดมสมบูรณ์ก็ให้เขาเปิดประเทศ และค้าขายอย่างเสรี ไม่มีการตั้งกำแพงภาษี แต่ตรงกันข้ามหากประเทศนั้นจะขอส่งสินค้าอื่นที่เป็นสินค้าแข่งกับสินค้าของสหรัฐที่ผลิตได้เองก็จะมีข้ออ้าง และการปกป้องมากมาย เป็นต้น ทำนองกับการขอความร่วมมือกับประเทศพันธมิตรทั่วโลกที่จะถล่มอัฟกานิสถาน โดยไม่สนใจว่าจะไปทำลายล้างผู้บริสุทธิ์ เหมือนกับผู้บริสุทธิ์ที่เสียชีวิตในตึกในสหรัฐที่ถูกทำลาย จุดนี้คือประเด็นที่หลายประเทศเห็นว่ามันเป็นการพัฒนาที่ดี แต่ไม่แน่ใจว่าดีจริงกับทุกประเทศทั่วโลก และดีอย่างเท่าเทียมหรือไม่

อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐบาลไทยได้พัฒนาประเทศไปตามแผนพัฒนาฯ ถึง 4 แผน (20ปี) ค่าของความเหลื่อมล้ำได้แผ่ออกไปอย่างกว้างขวาง แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 5 – 6 จึงเริ่มเปลี่ยนท่าที และมีเป้าหมายที่เปลี่ยนไป คือ การเน้นที่จะลดช่องว่างระหว่างรายได้ของคนในเมือง และคนในชนบท ซึ่งรัฐบาลได้บรรจุแผนงาน และโครงการสำคัญไว้หลาย

เรื่องเพื่อให้บรรลุเป้าหมายข้างต้น กระนั้นรัฐบาลก็ต้องประสบกับปัญหา และอุปสรรคนานาประการ เพราะปัญหาความยากจนในชนบทเป็นปัญหาซับซ้อน ลึกซึ้ง และเกี่ยวพันกับปัจจัย มากมาย

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 – 9 รัฐบาลก็จึงเริ่มปรับกระบวนการทำใหม่ ด้วยเห็นว่าหากพัฒนาประเทศตามแนวเดิมต่อไป ปัญหาของคนส่วนใหญ่ไม่สามารถลดน้อยลงไปได้ เป้าหมายของแผนพัฒนาช่วงท้ายจึงเน้นไปที่การกระจายการศึกษา กระจายรายได้ และให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่รัฐบาลไม่เคยใส่ใจมาเลยในอดีต แต่กระนั้นก็เชื่อว่า การพัฒนาด้านการผลิตภาคอุตสาหกรรมจะถูกละเลย

น่านกศนะต่อผลพวงของการพัฒนาเศรษฐกิจไทย

การพัฒนาเศรษฐกิจตามทฤษฎีการค้าเสรีดังกล่าว **วิทยากร เชียงกูล (2542 : 35)** เรียกว่า “เป็นการทำลายระบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ โดยการพรากออกไปจากจารีตของชุมชน” ผลก็คือ เป็นการขัดขวาง และทำลายความสัมพันธ์ของครอบครัว และชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้วิทยากร ยังเห็นว่า การพัฒนาตามรอยตะวันตกเช่นนี้ เป็นความผิดพลาดอย่างใหญ่หลวง เพราะ GNP ไม่ได้วัดความกินดี อยู่ดี การเพิ่มขึ้นของ GNP ไม่ได้ทำให้ชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ดีขึ้น และในหลายกรณีกลับยิ่ง เลวร้ายลง

นอกจากนี้**สมภพ มานะรังสรรค์ (2526 : 237)** ยังได้กล่าวถึงอิทธิพลของทุนนิยมที่ย่างกราย เข้ามาในหมู่บ้านตามชนบท ได้ส่งผลทำให้ชาวไร่ชาวนา ต้องทุ่มเทหยาดเหงื่อแรงงานอย่างหนักยิ่งกว่าเดิม เพราะนอกจากจะต้องผลิตเพื่อกินใช้ในบ้านแล้วยังต้องมี “ส่วนเหลือ” ให้ไปขายในตลาดด้วยการต้องทุ่มเทแรงงานอย่างหนักนี้เอง ทำให้ประเพณี “ลงแขก” ค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมไทย อีกทั้งยังทำลายความผูกพันอันญาติสนิทมิตรสหายดั้งเดิมลงไปด้วย เพราะสังคมที่มีลักษณะ “เปิด” ต่อโลกภายนอกยิ่งขึ้นนั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่จะกระตุ้นกิเลสทางการบริโภคส่วนตัวของคนตามปรัชญาของระบบทุนนิยมประการหนึ่งด้วย

สมภพ มานะรังสรรค์ (2526 : 10 – 14) กล่าวถึงสาเหตุแห่งความยากจนของชาวชนบทไทยว่าเกิดจากสาเหตุ 3 ประการดังนี้

1. ปัญหาการขาดแคลนปัจจัยการผลิตในภาคเกษตร กล่าวคือชาวชนบทไทยส่วนใหญ่ยังคงผูกพันกับวิธีการผลิตที่สืบเนื่องมาแต่บรรพกาลอันล้าหลัง ด้วยใช้เพียงสองมือ กับเครื่องมือง่าย ๆ ที่หาได้ในท้องถิ่นเป็นเครื่องทุ่นแรง และแรงงานจากสัตว์ ทำให้ประสิทธิภาพในการผลิตต่ำความตกต่ำในประสิทธิภาพการผลิตของภาคเกษตรไทย นอกจากจะเกิดจากความด้อยพัฒนาด้านแรงงานที่เกิดจากแรงงานที่ขาดการศึกษาแล้ว ชาวชนบทไทยยังขาดแคลนปัจจัยการผลิต ไม่ว่าจะเป็นน้ำ ปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช สินเชื้อทางการเกษตร เครื่องจักรกลสมัยใหม่ และที่ดินทำกินที่เป็นของชาวไร่ ชาวนาเอง

2. ปัญหาด้านการตลาดเนื่องจากขายสินค้าไม่ได้ราคาหรือถูกกดราคา ทำให้ขาดทุน

3. ปัญหาเกิดจากนโยบายของรัฐบาล เนื่องจากรัฐบาลแต่ละยุค ดำเนินนโยบายที่หลากหลายแตกต่างกัน ส่งผลกระทบต่อปัจจัยการผลิตในภาคเกษตร เช่น นโยบายปุ๋ย การเก็บพรีเมียม ข้าว หรือ การจัดสรรที่ดิน เป็นต้น

มงคล ด้านธานินทร์ (2541 : 84) วิเคราะห์ว่า การแทรกซึมของเป้าหมายในการพัฒนา เศรษฐกิจที่เดินตามนโยบายตะวันตกเช่นนี้ ทำให้ คนส่วนใหญ่ที่ทำกินในชนบทถูกผลักดันเข้าสู่กระแสแห่งการพัฒนาอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง และยังพวกเขาอยู่ในกระแสนี้มากเท่าใด พวกเขาก็ตกอยู่ในสภาพของการเป็นผู้แพ้ ทุกที่ ทั้งนี้เพราะสังคมของพวกเขาไม่เข้าใจกลไกของการพัฒนานั้น อีกทั้งยังต้องเผชิญกับปัญหาการเลือกปฏิบัติของผู้มีอำนาจ ความไม่สอดคล้องกันระหว่างวัฒนธรรมชนบทกับวัฒนธรรมเมือง การขาดข้อมูล ขาดการศึกษา ความรู้ที่จะอยู่ในสังคมใหม่ ชาวชนบทจึงกำลังกลายเป็นผู้เคราะห์ร้ายของกระบวนการพัฒนาในที่สุด

ส่วน พัทยา ว่องกุล (2539 : 3-5) เห็นว่าการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวข้างต้น คือยุคสมัยแห่งการครอบงำด้วยลัทธิเศรษฐศาสตร์อาถัม สมธิ หรือเศรษฐศาสตร์ทุนนิยม (Capitalism) ที่กำลังกลายเป็นอาณานิคมทุนไร้พรมแดนไปทั่วโลก ด้วยการยึดครองชีวิตเศรษฐกิจของมนุษย์ทุกหัวระแหงไว้ด้วยการซื้อขาย และร่วมส่วนเป็นเจ้าของธุรกิจต่าง ๆ โดยผ่านตลาดหลักทรัพย์ของนานาประเทศ ภายใต้การชูดำเนินงานอ้างว่าเป็นหุ้นส่วน “มหาชน” ซึ่งในความเป็นจริงนี้คำว่า “มหาชน” ล้วนเป็นเศรษฐี นักธุรกิจระดับชาติ หรือชนชั้นกลางที่คิดขยับฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น รวมไปถึงถึงนายทุนต่างชาติที่เข้ามาลงทุน หรือแสวงหากำไรโดยการซื้อหุ้น หรือปันหุ้นประชาชนผู้ยากไร้ส่วน

ใหญ่ของประเทศ หาได้เป็นเจ้าของ หรือได้รับผลประโยชน์โดยตรงไม่

จากทัศนะดังกล่าวพิทยา ว่องกุลยังได้แสดงทัศนะถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเติบโตของทุนที่ขยายออกไปทุกสาขาอาชีพ 3 ประการ ได้แก่

1. การใช้และพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อใช้ในอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่รัฐบาลเร่งส่งเสริม ส่งผลให้เกิดมลภาวะมากขึ้นเป็นเหตุให้ระบบนิเวศน์ของมนุษย์เลวร้ายลงอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

2. การผลิตแบบทุนนิยมนำไปสู่การผลิตสินค้าแบบเสรี เน้นการแข่งขันสูง ก่อให้เกิดผลผลิตล้นตลาด หรือการใช้สินค้าอย่างฟุ่มเฟือยมากขึ้น ปัญหาโลกไร้พรมแดน ก่อให้เกิดภาวะการผลิตที่ไม่มีเชื้อชาติ หากเจาะขยายไปทุกที่เพื่อหากำไรสูงสุด ธุรกิจยุคนี้ก้าวมาสู่การผลิตสินค้าที่ไร้ความยับยั้งชั่งใจ และไร้จิตสำนึกที่จะตระหนักว่า “สินค้าทั้งปวงมาจาก การแปรรูป และใช้ทรัพยากรจากธรรมชาติ”

3. สุขภาพอนามัยที่ดีของมนุษย์ขึ้นอยู่กับโครงสร้างเศรษฐกิจของสังคม เพราะเป็นเหตุปัจจัยที่ส่งผลกระทบทางร่างกาย จิตวิญญาณโดยตรงของมนุษย์ ดังนั้นเมื่อสังคมนอกกฎ การอยู่ร่วมกันในธรรมชาติกำลังถูกทำลาย ต้นเหตุมาจากการแข่งขันกันผลิตสินค้าทุกชนิด ทุกด้านด้วยการแปรทรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้ามากเท่าให้ร่ายน่ะภัยก็จะคืบคลานเข้ามาถึงเร็วเท่านั้น

ดังนั้นโครงสร้างเศรษฐกิจในอุดมคติที่มนุษย์ต้องการตามทัศนะของ พัทยา ว่องกุล นั้นจะต้องพัฒนาไปสู่ความอยู่ดี กินดี ความมั่งคั่งร่ำรวยของชุมชนและสังคม พร้อมกับต้องรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีเอาไว้ด้วย โครงสร้างเศรษฐกิจลักษณะนี้ พัทยาเรียกว่า “เศรษฐกิจนามัย” หรือ “เศรษฐกิจธรรม”

สังคิต พิริยะรังสรรค์ (2541:51-52) พูดถึงการพัฒนาที่ผ่านมาว่า “รูปแบบการพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมา ทำให้ภาคการเกษตร และภาคนอกการเกษตร ทั้งอ่อนแอ และพึ่งตนเองไม่ได้ทั้งคู่ การเติบโตของภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วในแง่ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติแทบไม่มีความเชื่อมโยงกับภาคการเกษตรเลย ในด้านหนึ่งภาคอุตสาหกรรมหันไปพึ่ง เทคโนโลยี วัตถุดิบและตลาดต่างประเทศ ส่วนอีกด้านหนึ่งก็ใช้แรงงานกับอาหารราคาถูก จากภาคการเกษตรเพื่อลดต้นทุนการผลิต ดังนั้นผลประโยชน์ที่ภาคอุตสาหกรรมแบ่งปันให้แก่ภาคการเกษตรจึงมีน้อยมาก ความมั่งคั่ง อย่าง

มหัศจรรย์ของภาคเกษตรที่เกิดขึ้นในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาจึงจำกัดอยู่ภายในภาคของตัวเองอย่างชัดเจน ซึ่งแตกต่างจากภาคการเกษตรที่ตก อยู่ในภาวะวิกฤติอย่างเรื้อรัง เกษตรกรมีหนี้สินจนล้มละลาย และครอบครัวแตกสลาย เห็นได้ชัดว่าสถานการณ์ในยุคใหม่โรงทางเศรษฐกิจนั้น เรามีตัวเลขของเศรษฐกิจโดยรวมที่มาจากภาคนอกการเกษตรที่นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) สูง มากขึ้นอย่างรวดเร็วทุก ๆ ปี ในขณะที่ภาคการเกษตรกลับมีสัดส่วนที่ลดลงเป็นลำดับ”

จากทัศนะของนักวิชาการข้างต้นทำให้มองสังคมชนบทไทยได้เชิงปรัชญาว่า

- คนไทย รักอิสรภาพ รักเสรีภาพ รักศักดิ์ศรี ไม่อยากได้ยืมว่า คนมั่งมี สงสารเมตตา คนจน ซึ่งพุทธธรรมสอนเราว่าให้มี เมตตา กรุณา ทาน
- ทัศนะต่อค่าแรงขั้นต่ำยุติธรรมดีแล้ว เพราะนายทุนเมตตาต่อคนงาน
- คนจนชอบสุภาพชน ที่ว่า “อดอยากเยี่ยงอย่างเสือ สวงนศักดิ์”
- คนจนไทยจำนวนมากยอมรับว่า “เลือกที่เกิดไม่ได้ บุญทำ กรรมแต่ง วาสนา บารมีแต่หนหลังที่สั่งทามา -> สูง แต่ส่งเรามา -> ต่ำ
- คนไทยหลายคนคิดพอใจ – ไม่พอใจกับสวัสดิการ ค่าแรงขั้นต่ำ บริการสาธารณะ

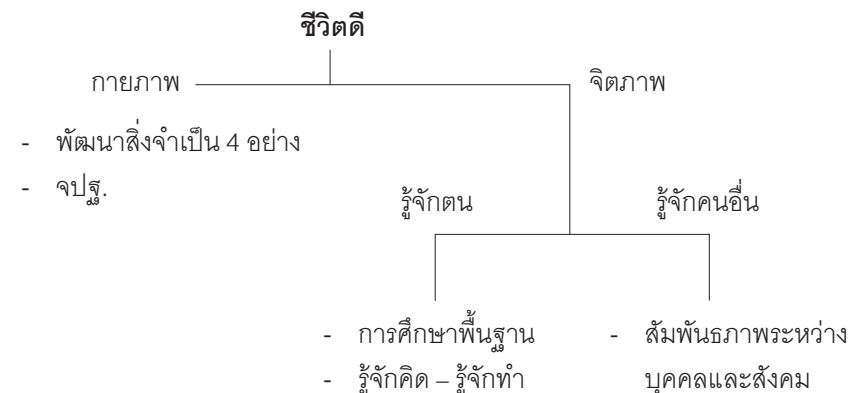
การสะท้อนภาพการพัฒนาของไทยที่ผ่านมาข้างต้น ทำให้เห็นภาพเชิงลบของการพัฒนาในไทยที่ค่อนข้างชัดเจน แต่น่าเสียดายว่า ทัศนะเหล่านี้เป็นเพียงเสียงเล็กๆ ที่แทรกอยู่ตามหิ้งหนังสือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการนำนโยบายการพัฒนามาใช้หาได้ใส่ใจไม่ ทำให้ไม่ว่าแผนพัฒนาฉบับใด ๆ ก็ตามก็จะลงเอยด้วยปัญหาของคนส่วนใหญ่ของประเทศอยู่ร่ำไป ทั้งที่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9-10 มีความพยายามที่จะทำให้เกิดความเท่าเทียมในหมู่ประชาชน โดยเฉพาะประชาชนรากหญ้า แต่ในทางปฏิบัติผลพวงของการพัฒนายังอยู่กับคนกระหิบบมือเดียวที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองและการดำเนินงานของภาครัฐนั่นเอง

สภาพของชนบทไทยที่คนไทยคาดหวัง

เมื่อได้ภาพของการพัฒนาตามแนวทางของตะวันตก และความเป็นไปภายหลังการพัฒนาของไทยแล้ว สภาพของชนบทไทยที่คนไทยอยากเห็น จึงเป็นภาพที่คนไทยด้วยกันเท่านั้นที่จะทำให้เกิดเป็นภาพที่สวยงามขึ้นมาได้ ซึ่งคนไทยโดยเกียรติภูมิของความเป็นชาติไทย เราถือว่าได้เปรียบ ไม่เฉพาะการเป็นพื้นที่บนแดนสุวรรณภูมิ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” แล้วยังเป็นดินแดนที่มีศาสนาพุทธเป็นหลักทางจิตใจ และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด ไทยมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นห่วงคนไทยอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ เหล่านี้คือสิ่งยุดเหนี่ยวที่จะทำให้คนไทย เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี

การจะสะท้อนสภาพของชนบทไทยที่คนไทยคาดหวัง จึงอยู่ในมือของคนไทยด้วยกันเองที่จะ เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงสู่การปฏิบัติที่เรามีหลักยึดเป็นปฐมที่มีค่าอยู่แล้ว เริ่มต้นจากแนวคิดต่อไปนี้

การมีหลักชีวิตที่ดี ทั้งนี้ก็ด้วยต้องการเห็นชาวชนบทไทยมีชีวิตที่ดีเป็นเป้าประสงค์นั่นเอง ชีวิตที่ดีต้องดีทั้งกายและใจ ที่เริ่มได้จากตัวเอง ดังนี้

การดำเนินชีวิตยึดหลักสายกลาง โดยการยึดทางสายกลาง นำสู่ชีวิตที่ดีที่ Aristotle ที่ให้เดินตรงกลางระหว่าง two extremes ที่เรียกว่า moderate ตามหลัก Doctrine of the Means คือให้อยู่ได้อย่างพอดีระหว่างรวยสุด และจนสุด หรือยึดตามมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรค 8 ของพระพุทธเจ้า

วิธีการทำให้ภาพของชนบทไทยที่พึงประสงค์เป็นจริง

1. ปรัชญาแนวคิดพัฒนาการ

● เป้าหมาย 3 ชั้นของพุทธโอวาท

ทุกวันนี้พระพุทธรูปทรงสอนให้ปุถุชน หรือผู้ครองเรือน พ้นทุกข์สู่ นิพพานด้วยการยึด ถือดังนี้

1. รั้งมิกกัตถประโยชน์ คือ อุ = อุฏฐานสัมปทา คือ หมั่นหาทรัพย์ที่หามาได้ อา = อารักขสัมปทา คือ รักษาทรัพย์ที่หามาได้ กะ = กัลยาณมิตตา คือ คบมิตรที่ดีจะได้ไม่มาผลาญทรัพย์ ผลาญชีวิต สะ = สมชีวา คือ ดำรงชีพอย่างสมฐานะไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ
2. สัมปรายิกกัตถะประโยชน์ คือ การดำรงชีพนี้อย่างสำรวม คิดถึงผลส่งไปถึงชีวิตหน้า
3. ปรมัตถประโยชน์ ประพฤติปฏิบัติมุ่งสู่อิสรภาพ คือ นิพพาน

● พัฒนาโครงสร้างผู้นำ

เป็นที่เข้าใจกันทั่วไปว่าการพัฒนาในอนาคตมีเป้าหมายไปที่การ “พัฒนาคน” ในส่วนของสังคมชนบท จำเป็นต้องพัฒนาผู้นำ (Leadership Development) ด้วยการสร้างผู้นำแบบประชาธิปไตย มีจิตวิญญาณปรนนิบัติรับใช้กลุ่ม – สังคม นอกจากช่วยตัวเองได้แล้ว มีใจถ่อมตนยอมรับงานหนัก – เบา และพัฒนากลุ่มเป็น จุดหมายรวบยอด

- **หลักช่วยตัวเอง (self-help)** หรือที่บ้านเราเรียกกันว่า อัดดาหิอัตโน นาโก เป็นแนวคิดให้มีศรัทธาปฏิบัติจริง อย่ามัวเรียกร้อง หรือรอให้ใครช่วย ในเมื่อยังไม่ได้ช่วยตนเองให้เต็มกำลังเสียก่อน
- **ความรอดพ้นจากการเอาเปรียบ** จากสังคมนักค้าขายชาติ ด้วยการปฏิบัติตนดังนี้ 1. รวมตัวกันจัดธุรกิจเอง ชื่อ-ขายเองเอาประโยชน์จากปริมาณมาก (benefit of volume) ตามปรัชญาพื้นฐานของสหกรณ์ 2. เชิดชูความซื่อสัตย์ต่อกลุ่ม อิงปรัชญาตั้งแต่สังคมนิยมซ้ายสุดมาสู่สหกรณ์ตรงกลางและนายทุนขวาสุด ช่วยทั้งคนจนมือเปล่า และคนมีเงิน แต่อย่าขัดคอ เพราะเราอยู่ในฐานะที่จะต้องหารายได้ในระดับนานาชาติ 3. Ricardo เสนอให้ตัดอำนาจคนกลาง แล้วทำกิจกรรมทั้งสามอย่างเอง คือ แรง – ทุน – ค่าขาย 4. ยึดหลัก Thomas More ที่อยากให้สังคมชนบทมีทั้งลักษณะรักษาของเดิมและปรับตัวเข้ากับลักษณะใหม่
- **จัดองค์กรช่วยตัวเอง** ด้วยการ 1. จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว ตู้ยาประจำบ้าน ธนาคารโคกระบือ 2. ยุทธการความพหุมีพอกิน ที่อาจยึดอุดมการณ์หลายอุดมการณ์ เช่น สันติสุข แต่ขยันช่วยตัวเอง ตามหลักรั้งมิกกัตถะประโยชน์ หรือการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงตามพระราชดำริ ของพระเจ้าอยู่หัว หรือยึดตามมัชฌิมาปฏิปทา 3. พัฒนาตามความจำเป็นพื้นฐาน จปฐ. โดยการสอนแบบ S H E C เพื่อให้คนมีงานทำ หรือจะดูดังกับของ modernization เพื่อหาช่องทางปรับกลยุทธ์ไม่ให้เราเสียเปรียบ (exploited) หรือจะดู degree of isolation freedom from Bangkok เพื่อให้ชนบทเจริญขึ้นทุกทาง

2. ประยุกต์ทฤษฎีการเรียนรู้สู่การปฏิบัติงานพัฒนา

การประยุกต์ทฤษฎีการเรียนรู้สู่การปฏิบัติงานพัฒนาจะเกิดขึ้นได้ ครู พัฒนาการ หรือผู้ใหญ่ของหมู่บ้าน ควรยึดหลักการพัฒนาที่แสดงความเป็นเจ้าของร่วมที่เกิดจากการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้รับได้คิดเลือกและแก้ปัญหา รู้จักจัดหาทรัพยากรมาช่วยกันระดมวางแผน

การแก้ปัญหาที่นั้น ตลอดจนสามารถประเมินผลความสำเร็จของตัวได้ ไม่ใช่เกิดจากการจัดตั้ง หรือคำสั่งแต่อย่างเดียว

เกณฑ์การจัดการสร้างการเรียนรู้ในชุมชนทำได้ดังนี้

1. หลักแบ่งบทเรียน แบ่งงาน ด้วยการแบ่งเวลาในการเรียนออกเป็นช่วงเวลา เพื่อให้นักเรียนหรือผู้รับได้พัก หรือคลายเครียด ด้วยมีหลักการของความสนใจจะถดถอยไปเรื่อยๆ หากใช้เวลานานเกินที่ร่างกายจะรับได้ เป็นอาทิ
2. ทุกขั้นตอน ควรมีมาตรวัดที่ผู้เรียนเข้าใจ โดยให้คิดถึง Law of Effect ของ Thorndike ที่ว่า success breeds success หรือนึกถึง Reinforcement ของ Hull Skinner
3. จัดให้มีการแข่งขันเพื่อโน้มน้าวใจในการเรียน และคลายความเคร่งเครียด แต่อย่าบังคับให้แข่งขัน
4. หลักพัฒนาผู้นำ โดยยึดหลักผลงานทั้งกลุ่มเป็นสำคัญ และยึดหลักการเปลี่ยนกันอาสาทำงาน Rotate – service
5. หลักการเรียนการสอนที่ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) ได้แก่ Motivation ให้เห็นถึง A.Small ที่แจกแจงให้เห็นว่าคนเราปรารถนา ลาภ-ยศ-สรรเสริญ-สุข-ถูก-รู้-งาม หรือหลัก ถูก คือชอบธรรม-รู้ คือปัญญา-งาม คือสุนทรียภาพ หรือ Law of Effect และ Law of Exercise ของ Thorndike
6. การใช้แรงเสริมเรื่อง Reinforcement ของ Hull Skinner
7. จัดระบบสังคมให้เอื้อต่อพฤติกรรมที่เรียนที่ต้องการ โดยอาจประยุกต์ใช้แรงจูงใจของ Roger Lippitt ใน Action in situation มาใช้ในการพัฒนา ยุวกสิกร เป็นต้น

3. ปรับปรุงพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในหมู่บ้าน

โดยใช้หลักของ Chi-wen-Chang ที่ว่า “mobilize human resources in the village to develop their own pots” ด้วยการปรับปรุง สาธารณูปโภค (infrastructure)

หรือร่วมมือกับคนในหมู่บ้านอื่น (develop linkage)

4. จัดหา – เปิด – ขยายโอกาสที่จะพัฒนาขึ้น (Opportunities Development) ด้วยการขยายโอกาสทางการเกษตร คือส่งเสริมทั้ง primary และ secondary industry อย่างทำกินตัว ให้ได้กำไรพอเลี้ยงตัว ค่อยขยายไปธุรกิจอื่น หรือขยายโอกาสเรื่องข้อมูลข่าวสารและขยายโอกาสทางการศึกษา – สาธารณสุข ที่คิดแบบโบราณว่า ให้เป็นหน้าที่ของรัฐ ถ้าเอกชนทำไม่ได้

5. ปรับปรุงตัวชีวิตการพัฒนาในหมู่บ้าน

นายแพทย์ประเวส วะสี ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาประเทศต่อไปต้องตั้งอยู่บนหลักของการพัฒนาจิตวิญญาณ (Spiritual Development) ที่เน้นการพัฒนาคนให้ไปสู่ GHP (Gross Happiness Product) แทน GDP (Gross Domestic Product) โดยยึดสัมมาทิฐิเป็นหลักในการครองเรือน ที่วัดกันที่

การมีความเอื้ออาทรต่อกัน	การมีครอบครัวอบอุ่น
การมีชุมชนเข้มแข็ง	การมีวัฒนธรรม
การมีสิ่งแวดล้อมที่ดี	การมีเศรษฐกิจพอเพียง

ทั้งนี้การจะดูว่าชุมชนเข้มแข็งหรือยังให้ดูที่พลังของชุมชนได้แก่

พลังสร้างสรรค์ชุมชนแข็งแรง	ตัวชี้วัด
* ชุมชนมีผู้นำที่สามารถ และเป็นผู้นำทางธรรมชาติ	* จำนวนผู้นำตามธรรมชาติ / ประชากร
* ชุมชนมีการรวมตัวทำกิจกรรม เพื่อส่วนรวม	* จำนวนสมาชิกของกลุ่ม / ประชากร
* ชุมชนสามารถเป็นเจ้าของกิจการ ร่วมกัน และดำเนินการโดยมี ผลตอบแทนที่เหมาะสม	* จำนวนองค์กรธุรกิจที่ชุมชนเป็นเจ้าของ
* อัตราเพิ่มของเงินออมของชุมชน	* อัตราเพิ่มของเงินสวัสดิการเพื่อคนใน ชุมชน
* ชุมชนมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับ เครือข่าย	* จำนวนการเป็นสมาชิกองค์กรภายนอก ชุมชนภายนอก

การสื่อสารเพื่อการพัฒนาจะช่วยพัฒนาชนบทไทยได้อย่างไร

การที่จะนำการสื่อสารมาใช้ในการพัฒนาชนบทนั้น จากการดำเนินการพัฒนาตามแนวตะวันตกที่ผ่านมา เห็นได้ว่าการพัฒนาการสื่อสารมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือยุทธวิธีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา หมายถึงการตัดสินใจต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมสื่อสาร หรือการที่จะนำการสื่อสารไปใช้ในการพัฒนาให้ตรงตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ นั่นเอง

ทั้งนี้จากการศึกษาและเรียนรู้เรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชนบทที่ผ่านมา ทำให้ถูกคิดได้ว่า ไม่มีรูปแบบ หรือแบบแผนสำเร็จรูปใด ๆ ที่จะนำมาใช้กับการพัฒนา “คน” ที่มีความแตกต่าง และหลากหลายได้อย่างชัดเจน แต่เพียงแบบ หรือชนิดเดียว

อย่างไรก็ตามในยุคแรกของการเริ่มการพัฒนาประเทศโลกที่สาม “การพัฒนา” ยึดเอาอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามแนวตะวันตกเป็นเกณฑ์ เริ่มส่อเค้าสร้างปัญหาบานปลาย ประกอบกับช่วงปลาย 1960 และในทศวรรษ 1970 ได้มีกระแสวิพากษ์วิจารณ์ แนวคิดกระแสหลักเดิมว่า

- มีลักษณะแคบเกินไปให้ความสำคัญกับชาติพันธุ์และวัฒนธรรมตะวันตกมากเกินไป
- สาเหตุหลักของความด้อยพัฒนามาจากปัจจัยภายในประเทศด้อยพัฒนา
- การใช้แรงงาน และเครื่องจักรขนาดเล็กเป็นตัวถ่วงความเจริญทางเศรษฐกิจ

จากกระแสวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าว ทำให้เกิดแนวคิดที่แตกต่าง และได้ให้ภาพของการพัฒนาแนวใหม่ว่า ควรมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญ ๆ ดังนี้

- ความเสมอภาคกันในการกระจายข่าวสาร ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและอื่น ๆ
- การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนและปฏิบัติตามแผนเพื่อพัฒนาตน
- การพึ่งตนเอง และความเป็นอิสระในการพัฒนาโดยเน้นศักยภาพและทรัพยากรในท้องถิ่น
- ละทิ้งความเป็นสถาบันหรือเพิ่มการแพร่กระจายข่าวสารแบบ bottom-up ให้ทุกคนมีความเท่าเทียมในการเป็นเจ้าของสื่อและทรัพยากร
- กำจัดความยากจน

ดังนั้นการพัฒนาในอนาคตจะต้องไม่เน้นเฉพาะความเจริญเติบโตทางวัตถุและทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ต้องเน้นค่านิยมอื่น ๆ เช่นความก้าวหน้าทางสังคมความเสมอภาคและเสรีภาพด้วย ด้วยเหตุนี้การพัฒนาตามความคิดใหม่จึงน่าจะหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่มีการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวาง กล่าวคือการพัฒนาจะต้องเป็นการให้ข่าวสารที่ถูกต้อง เพื่อประกอบการตัดสินใจของประชาชน (Independent and dependent variable) ซึ่งสื่อมวลชนจะต้องคำนึงถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัวประชาชนในภาพรวม (context) ซึ่งในการมุ่งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล (behavior) ควรพิจารณาเรื่องเนื้อหา(content) ทิศทางการไหลของข่าวสาร (direction or flow of information)

การสื่อสารในอนาคตจึงต้องผูกชุมชนและปัจเจกบุคคลเข้าด้วยกันในการสร้างความหมาย และนำไปสู่การตัดสินใจ (engaging in meaning-making) ซึ่งในการแลก

เปลี่ยนข่าวสารควรอยู่ในระดับเดียวกัน ในแนวนอน (horizontal) ลดความเป็นสถาบันที่มีรัฐเป็นต้นสังกัด (deinstitutionalized) และที่สำคัญควรมีการแลกเปลี่ยนบทบาทในการสื่อสารไปมาระหว่างกันได้ตลอดเวลา (interchangeable roles)

เพื่อให้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาในอนาคตเป็นไปได้อย่างมีทิศทาง เป้าหมายสูงสุดของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจึงควรมีเป้าหมายต่อไปนี้พร้อม ๆ กัน

- ยกระดับคุณภาพชีวิต
- เพิ่มรายได้
- สร้างความเป็นธรรมในสังคม
- ส่งเสริมอิสระในการแสดงออกของบุคคลและอย่างเสรี
- ทำชุมชนให้เป็นศูนย์กลาง โดยใช้คนเป็นหลักในการพัฒนา

เมื่อเป้าหมายเป็นไปตามที่กล่าวข้างต้น ยุทธวิธีการสื่อสารจึงต้องเปลี่ยนไปให้ความสำคัญกับคนในสังคมมากขึ้น กระทั่งถึงการให้ประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจในเรื่องที่เขามีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ หรือพูดได้อีกอย่างหนึ่งได้ว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาต่อไปนี้จะต้องมองประชาชนเป็น active agents ที่สามารถคิดได้เป็น ทำได้เป็น ไม่ต้องรอแต่การช่วยเหลือจากเบื้องบนอีกต่อไป

ยุทธวิธีการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในฐานะนักพัฒนาชนบท ที่ควรนำมาใช้ในอนาคตน่าจะเป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่เป็นแบบผสมผสาน (multiple process) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) และสามารถพึ่งตนเองได้ของประชาชนในชุมชน (self – reliance) ตามแนวคิดเชิงพุทธที่ต้องการให้มนุษย์เดินสายกลาง คือ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” พร้อมไปกับการอนุรักษ์ห่วงแหวนทรัพยากรที่มีจำกัดทุกที (ecological approach) เมื่อเป้าหมายเป็นการสร้างความยั่งยืน สิ่งที่มาเมื่อต้องมีการวางแผนการสื่อสารเพื่อพัฒนาก็คือ การวัดผลการพัฒนาในแนวนี้นี้จะต้องทำกันเป็น long term ที่ต้องเป็นแผนการที่จะต้องสามารถหล่อหลอม ด้วยข่าวสารความเข้าใจแก่ประชาชน ในอันที่จะสร้างและรักษาทรัพยากรของเขา

อย่างไรก็ตามในการที่จะทำการสื่อสารให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในการแก้ไขที่โครงสร้างและสังคม (structural change) โดยมีการกำกับดูแลด้านกฎหมายที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมใน

ทรัพยากรของเขาอย่างชัดเจน (political will) ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึง ช่องทาง และข่าวสารได้ ขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องให้พวกเขาเข้าถึงอำนาจ (access to power) ที่จะจัดการกับตัวของเขาได้ด้วย เพื่อให้การสื่อสารครั้งนี้เป็น human oriented หรือ community empowerment อย่างแท้จริง

เมื่อแนวคิดและแผนการสื่อสารเป็นเช่นนี้แล้ว ยุทธวิธีดำเนินการที่จะใช้จึงจำเป็นต้องใช้แบบผสมผสานทั้ง social marketing strategies, social mobilization strategies, entertainment – education หรือแม้กระทั่งแผนการรณรงค์ทางการสื่อสารแบบ media-oriented ที่เน้นการ persuasion เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตในภาพรวม ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะรายได้ทางเศรษฐกิจ การผสมผสานยุทธวิธีทั้งหลายไปพร้อม ๆ กันเนื่องจากยุทธวิธีแต่ละแบบมีทั้งจุดอ่อน จุดแข็งในตัวของมันเอง เช่น social marketing มีข้อดีในขอบเขตที่จำกัด แต่ไม่พอกับปัญหาที่มีอยู่ลึกลงไปในชุมชนเพราะเน้นการเปลี่ยนแปลงในปัจเจกเป็นหลัก ไม่เหมาะกับการเปลี่ยนแปลงที่ถาวร ขณะเดียวกันความดีของ social marketing ที่สามารถสร้างจิตสำนึกของคนได้ แต่ก็ไม่ยืนยาวพอที่จะสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนได้ ในการดำเนินการตามกลยุทธ์ social marketing จึงต้องมีการ Empowerment หนุนด้วยการเมืองเชิงนโยบาย กับกลุ่มที่มีความแตกต่างกันที่กระบวนการทาง social mobilization สามารถทำได้ดีกว่า หรือแม้แต่การใช้ยุทธวิธี media-oriented แม้จะดูสุดโต่งไปบ้างแต่ก็ยังได้ดีกับเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่จำเป็นต้องใช้ยุทธการแบบตาต่อตา ฟันต่อฟัน เป็นต้น

นอกจากนี้ในการผสมผสานยุทธวิธีดังกล่าว น่าจะมีการผสมผสานความคิดที่เป็นหลักการคู่ขนานระหว่างการสื่อสารแบบบนลงล่าง “top-down” กับ การรับฟังจากล่างขึ้นเบื้องบน “bottom-up” การใช้สื่อที่หลากหลาย “multimedia” กับ การสื่อสารแบบระหว่างบุคคล “interpersonal comm.” การเป็นส่วนตัว “personal” กับ การคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม “environment” เข้าด้วยกัน โดยไม่เน้นที่ตัวใดตัวหนึ่งให้มากกว่า หรือสุดโต่งอย่างที่เป็นมาในอดีต

การผสมผสานแนวคิดดังกล่าวเพื่อการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในอนาคต ที่กล่าวข้างต้น น่าจะเหมาะสมและสอดคล้องกับแนวคิด CSC (Communication for Social Change) ซึ่งเป็นแนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ที่แสดงให้เห็นการเปลี่ยนบทบาทของการสื่อสารดังนี้

ควรมีการเปลี่ยนการสื่อสารที่ใช้วิธีการแบบเดิมที่เป็นส่วนตัว เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรม ดังแสดงตามลูกศร คือเปลี่ยนจาก

Traditional Personality → behavior change

เป็นการใช้การสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยให้สังคมหรือชุมชนมีส่วนร่วม ด้วยการให้มีศูนย์กลางข่าวสารที่จะแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ดังแสดงตามลูกศร

CSC → Participatory → dialogue center

ควรมีการเปลี่ยนแนวคิดการถ่ายทอดข่าวสารตามแนวคิดกระแสหลัก ที่เบี่ยงเบนมีอำนาจในการกระจายข่าวสารเป็นหลัก

Dominant Paradigm → Information base

ให้มีลักษณะเป็นการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ที่ใช้การสื่อสารแบบแนวนาน ทุกคนมีโอกาสได้รับข่าวสารอย่างเท่าเทียม สามารถแลกเปลี่ยนข่าวสารกันได้ตลอดเวลา เพราะประชาชนคือกลไกในการเปลี่ยนแปลง ดังแสดงตามลูกศร

CSC → Horizontal communication → people is agent change

จากภาพข้างต้นจะเห็นว่า CSC มุ่งสื่อสารในขอบเขตที่กว้างกว่ากันความถึงสิ่งแวดล้อมที่อยู่รายล้อมประชาชน CSC ยังมุ่งเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย และโครงสร้างสังคม ขณะเดียวกัน CSC ก็ต้องการเปลี่ยนสุขภาพ และคุณภาพชีวิตที่มุ่งให้ empowerment ประชาชน ซึ่งน่าจะดีกว่า behavior model แต่กระนั้น CSC ก็มีความต่างจาก Participatory model ตรงที่ CSC ต้องการตัวชี้วัดที่ชัดเจนที่จะวัดผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการแบบ CSC อย่างไรก็ตามในการสื่อสารนี้จะต้องเปลี่ยนแนวคิดจาก media & information center มาเป็น culture & community center ด้วย

unส่งท้าย

ในการพัฒนาประเทศเพื่อลดความยากจน ซึ่งเป็นความยากจนในชนบท เพราะคนในชนบทมีจำนวนมากที่สุดนั้น ควรยึดหลักแห่งความเสมอภาคที่ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกันที่จะมีความเป็นอยู่ที่ดี ภายใต้บริบททางสังคมที่แตกต่าง และอย่างมีคุณธรรม และรับผิดชอบต่อเพื่อนมนุษย์ หรือเพื่อนร่วมโลก ซึ่งในการพัฒนาน่าจะใช้แนวคิดของการพัฒนาที่คำนึงถึงบริบททางสังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่าง ทำนองเดียวกับการพัฒนาประเทศตามรายงานของ Khan ก็ควรที่จะให้ประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะในประเทศโลกที่สามได้รับ และทำความเข้าใจในวัฒนธรรมของตะวันตก ก่อนที่จะตัดสินใจนำไปใช้ให้เหมาะสมกับสังคมของตน โดยที่ไม่จำเป็นต้องมีเป้าเป็นตัวเลขที่จะต้องไปพัฒนาให้ถึง หรือเท่าที่ประเทศที่พัฒนาแล้วกำหนดเป็นมาตรฐานไว้ ทั้งนี้เพื่อให้ประเทศนั้น ๆ มีความก้าวหน้าทางวัฒนธรรมที่เหมาะสม และมีความสุขถ้วนหน้ากว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้ และถ้าจะพัฒนาไปพร้อมกับการพัฒนาแบบให้มีการกระจายรายได้ และการเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคมส่วนใหญ่ก็จะได้รับการพัฒนาที่ดีกับส่วนรวมมากกว่า

ท้ายที่สุดหากทุกคนมีเป้าหมายแห่งชีวิตว่าดำเนินชีวิตไปเพื่อความสุขแล้ว จะพัฒนาไปในแนวใด คำว่า “ความสุข” จะเป็นตัวตัดสินว่าเราจะพัฒนาไปอย่างไร เท่าใด จึงจะเกิดความสุข ไม่ใช่พัฒนาไปเพื่อให้เท่าเทียมกับคนอื่นที่มีศักยภาพที่เหนือกว่า หรือสมบูรณ์กว่า นอกจากนี้ยังคงมีประเด็นสรุปได้อีกว่า การพัฒนาไม่ว่าจะด้วยนิยามใด เพื่อประเทศใด จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้แนวคิดการพัฒนาที่เป็นแบบผสมผสาน ไม่ใช่เน้นแต่ภาพมายาทางตัวเลขทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว ด้วยโลกมนุษย์เป็นโลกที่มีความเคลื่อนไหว มีปฏิสัมพันธ์กัน และมีการพึ่งพากัน และเกี่ยวพันกันแบบแยกส่วนใดส่วนหนึ่งออกไปไม่ได้ การพัฒนาในอนาคตเพื่อขจัดความยากจนจึงต้องพิจารณาตัวแปรอื่นควบคู่กันไป และปล่อยให้แต่ละประเทศพิจารณาแก้ไขปัญหาด้วยตัวของเขาเอง ภายใต้บริบทและสภาพแวดล้อมที่มีความหลากหลาย แล้วความยากจนก็จะบรรเทาลงได้ในระดับที่ทุกฝ่ายพอใจ ไม่ใช่ประเทศใดประเทศหนึ่งพอใจ.

บรรณานุกรม

- กรมการปกครอง (2541). **เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง : แนวความคิดและยุทธศาสตร์**. โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพฯ.
- โครงการวิถีสรรพ (2541). **ไทยยุควัฒนธรรมทาส**. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. กรุงเทพฯ.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. บริษัท เดือนตุลาการพิมพ์ จำกัด. กรุงเทพฯ.
- บุญธรรม เทศนา. **ปรัชญาการพัฒนา**. สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้. คณะธุรกิจการเกษตร. เชียงใหม่ : 2537.
- พิทยา ว่องกุล (2539) . **แนวคิดฝ่าวิกฤตทุนนิยมไร้พรมแดน : เศรษฐธรรม และอธิปไตยชุมชนไทย**. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. กรุงเทพฯ.
- มงคล ตำนานินทร์ (2541). **เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเชิงระบบ : หลักการและแนวปฏิบัติ**. บริษัท เวิร์ดเวฟ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด. กรุงเทพฯ.
- วิทยากร เชียงกุล (2542). **เศรษฐศาสตร์มิติใหม่**. โครงการวิถีสรรพ :อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. กรุงเทพฯ.
- วันดี ทองงอก (2548). **การสื่อสารเพื่อการพัฒนา**. เอกสารอัดสำเนา.
- สมภพ มานะรังสรรค์ (2526). **เศรษฐกิจการเกษตร**. เจริญวิทย์การพิมพ์. กรุงเทพฯ.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2529). **ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น**. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ลีปนันท เกตุทัต (2535). **ทางสายกลางของสังคมไทยในอนาคต : เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม**. สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด. กรุงเทพฯ.
- อภิชาติ พันธเสน (2539). **พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค แนวคิด ทฤษฎี และภาพรวมของการพัฒนา**. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. กรุงเทพฯ.
- **พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค การเปลี่ยนแปลงและการบริหารการจัดการ**. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. กรุงเทพฯ.

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์.2544. **การสื่อสารและการครอบงำทางวัฒนธรรม**. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

Hughes, H. **Perspectives for an Integrating World Economy : Implications for perform and development**. [http://iseas.ac.sg/econ.html]. 1996.

The Communication Initiative – http : // www.comminit.com/stsilviocomm